

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 495/1-X/17 01.04.2010. године	
---	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој IV редовној седници, 01.04.2010. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: АНДРОГИНОСТ И СПОРТ: ИСПИТИВАЊЕ ОДНОСА РОДНЕ УЛОГЕ И ПРЕФЕРЕНЦИЈЕ СПОРТСКЕ АКТИВНОСТИ, докторанда Јелене Илић.

За ментора је одређен доц. др Миланко Чабаркапа.

<u>Доставити:</u> 1x Универзитету у Београду 1x Стручном сараднику за докторске дисертације 1x Шефу Одсека за правне послове 1x Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Весна Димитријевић
--	--

Факултет Филозофски
04/1-2 бр. 6/1693
7.04.2010.
(број захтева)
(датум)

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Веће научних области друштвено-хуманистичких
наука
(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Андрогиност и спорт: испитивање односа родне улоге и преференције

спортске активности

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ психологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Јелена (Радоје) Илић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски фак. у Београду

Година дипломирања: 2006

Назив мастер рада кандидата:

Спортисти и не-спортисти у средњој адолесценцији: појам о себи и животни стилови

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена: Филозофски

Година одбране мастер рада: 2007.

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 1.04.2010.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Весна Димитријевић

Прилог:

1. Предлог теме докторске дисертације са образложењем
2. Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODJELJENJE ZA PSIHOLOGIJU

**ANDROGINOST I SPORT: ISPITIVANJE ODNOSA
RODNE ULOGE I PREFERENCIJE SPORTSKE AKTIVNOSTI**

- prijedlog teme doktorske disertacije -

KANDIDAT:

Jelena Ilić, master psihologije
Čabarkapa

BROJ INDEKSA: 4P070089

MENTOR:

prof. dr. Milanko

BEOGRAD, OKTOBAR 2009.

1. OBRAZLOŽENJE TEME

Imajući u vidu rezultate dosadašnjih istraživanja i vjerujući da je sport moćan agens socijalizacije, ovim istraživanjem želimo utvrditi da li sport doprinosi oslobađanju mladih od stereotipnog polnog tipiziranja, tj. ponašanja koje se tradicionalno u većini kultura smatra karakterističnim i poželjnim za muški, odnosno ženski pol. Naime, da bi istovremeno ispunile i svoju tipično žensku ulogu koju podstiču porodica, škola i ostali agensi socijalizacije, sportistkinje istovremeno moraju usvojiti i karakteristični koncept femininosti, ali i one osobine ličnosti koje su neophodne za uspjeh u sportu, a one se tradicionalno smatraju maskulinim. Zbog toga polazimo od pretpostavke da udovoljavanje kulturnim normama i standardima, s jedne strane, i zahtjevima vrhunskog sporta, s druge strane, podstiče usvajanje androgine rodne uloge kod sportistkinja. S druge strane, budući da se sport u svakodnevnom životu posmatra kao visoko maskulina aktivnost (muškarci se generalno, kvalitativno i kvantitativno više bave sportom), pretpostavljamo da će u većini slučajeva sportisti usvojiti maskulinu rodnu ulogu, odnosno da će prihvatiti stereotipni obrazac polnog tipiziranja. Takođe, očekujemo i varijacije u usvojenosti rodne uloge u zavisnosti od sporta kojim se subjekti bave.

Dakle, ukoliko tako posmatramo sport, kao medijum koji omogućava da se uspostavi sklad između „muških“ i „ženskih“ karakteristika u istoj ličnosti i uspješno integrišu feminini i maskulini kvaliteti i postigne oslobađanje od rigidnog polnog tipiziranja koje predstavlja limitirajući faktor u pokušaju dostizanja visokog sportskog dostignuća, možemo pretpostaviti da nije svejedno kojim sportom se osoba bavi. Jer, kao i za osobine ličnosti, u opštoj populaciji takođe postoji ubijedjenje da su određeni sportovi „bolje prilagođeni“ i da su „adekvatniji“ za određeni pol. Stoga je mnogo teže biti žena u auto i moto sportovima, ali i muškarac u umjetničkom klizanju. Mnogo toga se očekuje od tih sportista i oni sami moraju uvijek i iznova dokazivati da su podjednako vrijedni kao i sportisti iz tog sporta, ali koji su pripadnici drugog pola, da se bore protiv ukorijenjenih predrasuda, stereotipa, otvorenih ili prikrivenih sabotaža i stalnog osporavanja vrijednosti njihovog rezultata, ali i da se bore sa pritiskom javnosti i medija.

Konačni cilj je da vidimo da li postoje pravilnosti na osnovu kojih bismo mogli uspostaviti Klasifikaciju sportova prema polnoj adekvatnosti, i u skladu s tim, dati postavke za odgovarajuću teoriju i dovesti je u vezu sa konceptom androgenosti, ali i da vidimo kako se dobijeni rezultati mogu implementirati u praksi i kako se sport može učiniti masovnijim i privlačnijim za žene. Stoga ovim istraživanjem želimo obuhvatiti i motive, da vidimo u kakvom su odnosu mišljenja o polnoj adekvatnosti sportova i usvojenih rodnih uloga i strukturu motiva, da utvrdimo šta je to što pokreće i zadržava sportiste, a prvenstveno sportistkinje, da istraju u svojoj sportskoj aktivnosti uprkos brojnim teškoćama.

2. POJAM ANDROGINOSTI

Odnos muško - žensko je jedan od najčešće razmatranih u ljudskoj istoriji. Od svakodnevnih razgovora uz kafu među laicima do visokoparnih rasprava među stručnjacima raznih profila. Ne postoji osoba na svijetu, bez obzira na pol, socijalni status, a donekle i uzrast, koja nema neku svoju ideju, predstavu ili teoriju o tome šta je „muško“ a šta „žensko“ u svakoj obalsti života, šta je to socijalno prihvatljivo i šta je ono što se očekuje od muškarca ili žene. Svako odstupanje u odnosu na kulturno kalibriran standard o tome šta je dozvoljeno (a šta nepoželjno ili čak zabranjeno) pripadnicima određenog pola, povlači sa sobom određene socijalne konsekvence. Ljudi koji odstupaju od standarda su „čudni“, „osobenjaci“, „na svoju

ruku“. Ali jedno su uvijek – drugi; strani, i prema tome nepodobni i opasni. Tako je bilo oduvijek, s tim da su kroz različite kulture i civilizacije ti „drugi“ imali različit tretman.

Odakle potiče to stalno interesovanje za osobe koje se ne uklapaju u propisane standarde, predviđene za ponašanje svakog pola? Prve pisane tragove o dualnosti ljudske prirode u ovom smislu nalazimo u staroj Grčkoj. Aristotel je zabilježio da je njegov učitelj Sokrat jednog dana svojim učenicim pričao predanje koje je čuo od Aristofana, legendu nastalu paralelno sa mitovima o Atlantidi, izgubljenom kontinentu.

„U početku su ljudi bili dvopolni. Snažni i lukavi, dizali su bune protiv bogova i zato ih je Zevs podijelio na pola. Kada bi se polovina prvobitnog dvopolnog bića, androgina, namjerila na svoju, nekad odvojenu polovinu, ona bi žarko žudjela za njom kao dopunom svog nepotpunog i nesavršenog bića.“

Platon, „Gozba“ (Pogovor, Miloš N. Đurić, str. 143)

Androginost se tu prikazuje kao savršenstvo; idealni spoj dvije kompatibilne polovine koje su nekada bile Jedno. Uslijed lične nesavršenosti i gubitka prisiljeni smo da cijelog života tragamo za svojom „drugošću“ kako bismo se ponovo osjetili ispunjenim i cjelovitim.

Međutim, od te početne ideje, pojam androginosti je doživio dodatnu podjelu. Tokom godina, pojam je dododan u vezu i korišten kao sinonim sa pojmom „hermafrodit“. Pojam je dobio ime po mitskom sinu Afrodite i Hermesa, a koji je u fizičkom smislu imao odlike oba pola, tj. bio je pola muško a pola žensko. Prvi hermafrodit koji je opisan u starogrčkim legendama je Tiresija, prorok i glasnik bogova. Iako najčešće prikazan kao slijepi starac sa štapom, legenda kaže da je u mladosti, zbog svog femininog izgleda bio određen da učestvuje u Herinim misterijama. Međutim, tokom obreda su sveštenice shvatile da se zapravo radi o muškarcu te je trebalo da bude ubijen, jer je muškarcima bilo apsolutno zabranjeno da vide rituale posvećene boginji – majci. Međutim, svi bogovi, na čelu sa Zevsom su se zalozili za Tiresiju zbog njegovog izuzetnog dara – vidovitosti i sposobnosti da tačno tumači budućnost, ali i volju bogova, te mu je stoga život bio pošteđen. Međutim, kako je zabrana ipak bila zabrana, a i kako se Hera ne bi uvrijedila, njegova kazna je preinačena, a vrhovna Herina sveštenica ga je oslijepila.

Međutim, ova kazna je samo podstakla i uvećala njegove proročke sposobnosti i poštovanje kod smrtnika. Pripisuju mu se razne moći, između ostalog i to da je mogao da daje proročanstva čak i iz Hada, svijeta Mrtvih. Ovo je još jedan od aspekata koji se nakon toga intenzivno pripisuje osobama koje su hermafroditi – natprirodne sposobnosti, bez obzira na to da li ih oni zbilja imaju ili nemaju. Međutim, ovo pripisivanje nadnaravnih moći (obično se na njih gledalo kao na posrednike između ljudi i natprirodnih sila, božanstava, duhova i sl.) je, u zavisnosti od vremena i kulture u kojoj su živjeli imalo po njih pozitivne ili negativne posljedice. Ili su bili izuzetno poštovani i ugledni članovi društva, sveštenici ili šamani, ili su bili mučeni, ubijani ili žrtvovani i usput proglašeni za uzročnike raznih zala koja su sustigla određenu zajednicu.

Međutim, ovo paralelno korištenje riječi „hermafrodit“ i riječi „androgina“ je vremenom dobilo novu dimenziju, koja je kulminirala tokom XX vijeka. Stoga će u svrhe ovog istraživanja biti načinjena pojmovna razlika između ta dva „sinonima“. „Hermafrodit“ će se prvenstveno koristiti za označavanje osoba koje imaju razvijene fizičke i polne karakteristike oba pola istovremeno, te je stoga teško bez detaljnih analiza odrediti kom tačno polu pripadaju. To značenje vuče tradiciju iz mita o Hermafroditu kome je ta fizička specifičnost u

razvoju bila osnovna odlika. Termin „androgen“ će se koristiti u više psihološkom i socijalnom kontekstu koji više odgovara današnjem shvatanju roda, odnosno „gender“ – a, gdje je differentia specifica zapravo prisutnost psiholoških osobina, a prvenstveno crta ličnosti. Androgenost predstavlja podjednako visoku razvijenost odlika koje se u kulturi kvalifikuju kao tipično „muške“ ili „ženske“. Takvo tumačenje je bliže Platonovom i Aristofanovom shvatanju o ujedinjavanju suprotnosti i postizanju cjelovitosti; ne samo u fizičkom već i u psihičkom (duševnom i intelektualnom smislu).

Slična razmišljanja na ovu temu nalazimo i kod Kandido – Jakšić (1985) koja zaključuje da „ako ličnost skladno i uspješno integriše i maskuline i feminine kvalitete (androgenost) ona postaje psihički stabilnija i socijalnija. Moguće je da od klasične antiteze muško - žensko, razvojni put vodi do sinteze i da ta sinteza (androgenost) ima pozitivan efekat na psihološko zdravlje i socijalnu prihvatljivost“. (str.68)

Vladeta Jerotić (1980, str. 328.) kaže da je "univerzalistička ideja jedinstva našla svoj izraz u mitu o postojanju jednog hermafroditiskog bića, pra-Adama (Adam Kadmon), koji, nalazeći se u stanju nekog blaženog sna i letargije, nije bilo ni muškarac ni žena". Čak i hrišćanski bogočovjek simbolizuje dva komplementarna ili savršeno sjedinjena aspekta bića. Samo hrišćanstvo u svojoj biti nosi notu androgenosti. Jedno rađa dvoje, a to dvoje teže da se ponovo nađu u jednom: prvobitni Adam postaje Adam i Eva, a Bog kaže: "I njih dvoje biće jedno tijelo."

2.1 RODNI IDENTITET

U toku života osoba „igra“ više socijalnih uloga, mahom onih grupa kojima pripada. Jer, od pripadnika grupe se očekuje da manifestuje određeno ponašanje. Ono što društvo, odnosno grupa, očekuje da neko radi kao pripadnik određene grupe čini njegovu socijalnu ulogu. Socijalnu ulogu čine očekivanja u pogledu dužnosti i obaveza, ali i prava jedinke, i odnose se na akcije, osjećanja, stavove, vrijednosti, motivaciju.

Prema Smiljanić (1985) uloga je jedinica socijalizacije i kroz nju društvo utiče na ličnost, dok putem uloga koje obavlja, osoba stiče i utiče na svoj društveni status. Uloge se mogu opisivati, ali i vrijednovati. Rodna uloga je jedna od najistaknutijih i najuočljivijih uloga je rodna uloga jer ni jedna druga uloga ne određuje u većoj mjeri ponašanje, aktivnosti, obaveze, interesovanja, karakteristike ličnosti, stavove, vrijednosti. Ta uloga se usvaja procesima socijalizacije u porodici, najprije, a kasnije u raznim drugim društvenim aspektima (obrazovanje, sport, posao, itd).

Tokom razvoja djeteta se identifikuje najčešće sa onim rodnom kom pripada u biološkom smislu i stiče intimno osjećanje pripadnosti rodu. Identifikovanje sa rodnom prethodi prihvatanju socijalne uloge pola. Proces identifikacije se najprije zasniva na imenu djeteta. Dijete se oslovljava imenom i odrasli mu se obraćaju u muškom ili ženskom rodu; odnosno tretiraju ga kao dječaka ili djevojčicu. Takođe, paralelno se odvijaju dešavanja na fizičkom planu. Dijete se odjeva u karakterističnu odjeću i ima određenu frizuru.

Razvijajući pojam o sebi djeteta uočava razlike između muškaraca i žena. Shvata da je slično roditelju istog pola, ali i drugim odraslima i djeci istog pola. Učeći da govori, dijete upotrebljava gramatički rod u zamjenicama, glagolima i pridjevima u odgovarajućem rodu, te ukoliko pogriješi biva ispravljeno od strane odraslih. Kada nauči i usvoji naziv svog roda i

kada ga generalizuje na druge i kada shvati da je rod stalna kategorija, dijete je razvilo identitet roda – znanje da je ono u fizičkom smislu muško ili žensko.

Ovo objašnjenje je zasnovano na Kolbergovoj kognitivnoj teoriji koje objašnjava samo kognitivnu, ali ne i emocionalnu komponentu identifikacije. A rodna identifikacija se odosi, pored znanja, i na osjećanja koja to znanje povlači sa sobom.

Masen (Mussen, 1969) kaže da biti rođen kao dječak ne znači da će individua automatski postati maskulina u smislu sticanja maskulinog ponašanja, afektivnog reagovanja, karakteristika ličnosti i kognitivnih reakcija, a Sirs (Sears, 1965) kaže da između propisane uloge i usvajanja uloge ne postoji automatska veza. Postoji kompleksan proces koji čini vezu između onog što društvo propisuje, pa i nameće, preko uticaja porodice, škole i drugih instiucija i djetetovog igranja uloge. Ovaj proces, kojim se kod individue razvijaju svojstva - ponašanje, karakteristike, emocionalne reakcije, stavovi i uvjerenja a koja se smatraju odgovarajućim za pol u jednoj kulturi se naziva polno tipiziranje (Masen, 1969). Pošto u svakoj kulturi postoje specifični zahtjevi i očekivanja za ponašanje žena i muškaraca i pošto se ta očekivanja u jednoj istoj kulturi vremenom mijenjaju, polno tipiziranje suštinski možemo posmatrati kao proces.

U prilog ovome govore i antropološka istraživanja. Mid (1935) je izučavala ponašanje žena i muškaraca u tri plemena na Novoj Gvineji i pokazala da su ponašanja i rodne uloge zapravo uslovljeni socijalnim faktorima i zahtjevima sredine i kulture, a ne isključivo biološkim faktorima, te da rodne uloge ne predstavljaju datost sami po sebi, već da su tokom razvoja čovječanstva ove uloge bile (i sada su) podložne (većoj ili manjoj) promjeni. Ona je pokazala da u raznim kulturama postoje velike razlike u pogledu karakteristika ličnosti, aktivnosti, obaveza i stavova koji se očekuju od muškaraca i žena, ali i da u nekim kulturama ne postoji razlika u pogledu rodni uloga, kao i to da ono što je maskulino u jednoj kulturi može biti feminino u drugoj.

2.2 KONCEPT ANDROGINOSTI U PSIHOLOGIJI

Ideje o psihološkoj dvopolnosti su razmatrali još Frojd i Jung. Maja Kandido – Jakšić (1985) navodi da je još Frojd tvrdio da mnoge psihičke teškoće muškarca nastaju uslijed odbacivanja „ženskih težnji“ unutar njega i obrnuto. Pa ipak, on smatra da „muško“ ne bi za ženu smjelo predstavljati svojstvo pozitivnog činioca jer u njoj izaziva sukobe i stoga treba biti odstranjeno. Nasuprot njemu, Jung (2003) smatra da čovjek treba da postane svjestan svojih arhetipova, animusa i anime, da ih uvede u svoje svjesno iskustvo i da prihvati svoju (psihološku) dvopolnost jer jedino sjedinjavanjem suprotnosti muškarac i žena dobijaju šansu za ostvarivanjem psihičkog totaliteta.

Karen Hornaj (1973) ističe da polne razlike nisu uslovljene isključivo biološkim faktorima i da jedinka razvija identitet o sebi kao o muškarcu ili kao ženi u zavisnosti od ograničenja koja im nameće kultura i od toga šta se podrazumijeva odgovarajućim za svaki pol.

U svim kulturama postoji karakterističan koncept polne uloge i u skladu sa njim socijalno oblikovani specifični sadržaji, informacije, ponašanja i atributi koji se vezuju za određeni pol i koji se uče u procesu socijalizacije.

Pa ipak, u psihologiji se dugo održavalo ubijedenje da postoje samo dva moguća procesa, a samim tim i ishoda, polnog tipiziranja: stereotipno polno tipiziranje (maskulini muškarac –

feminina žena) i suprotno polno tipiziranje (feminini muškarac – maskulina žena). Pri tom se insistiralo na polnoj dihotomiji, a svaki vid odstupanja od stereotipnog polnog koncepta, ponašanja koje je društvo definisalo standardnim za određeni pol, smatralo se nepoželjnim, neprihvatljivim ili, čak, devijantnim a suprotno polno tipiziranje je dovedeno u vezu sa mentalnom bolešću. Odnosno, stereotipno polno tipiziranje se uzimalo kao kriterijum mentalnog zdravlja jedinke.

Prva osoba koja se ozbiljnije bavi razmatranjem androgenosti u psihologiji je Sandra Bem, 1970-ih godina, stvarajući koncept androgenosti. Njeno interesovanje je bilo u velikoj mjeri podstaknuto socijalnim trenutkom i brojnim pokretima za ženska prava. Ona je svoje shvatanje polnih uloga zasnovala na tzv. teoriji polne šeme. Polna šema je kognitivna struktura koja organizuje i vodi percepciju osobe, a koja se formira u ranom djetinjstvu i uslovljena je kulturnim razlikama. Ona funkcioniše kao anticipatorna struktura, kao spremnost da se informacije koje pristižu obrađujemo sa stanovišta polne šeme (Vuletić, 1985).

Smatra se da se polno tipiziranje odvija između 3. i 5. godine života (Hudek, 1985) a glavnu podršku toj tezi daju ispitivanja u pogledu preferencije igračaka koje dijete bira za igru. Vera Smiljanić (1984) istraživala je usvajanje socijalnih polnih uloga i polnih stereotipnih osobina u našoj sredini. Ona je pokazala da polno tipiziranje kod nas počinje veoma rano i da se kod mnoge dece završava već oko treće godine. Uporedo sa učenjem sadržaja polne šeme dijete uči koji atributi treba da budu povezani sa njegovim sopstvenim polom i sa njim samim, te da se same osobine ličnosti diferencijalno pripisuju polovima. Ali, polno tipiziranje nije proces koji se tada završava – polno tipiziranje i usvajanje socijalne uloge pola se odvija i kasnije, tokom života. Međutim, polno tipiziranje je proces koji čini da se razlike između muškaraca i žena, koje ne moraju biti velike, produbljuju. Između muškaraca i žena u fizičkom izgledu postoje veće sličnosti nego razlike.

Polna šema vremenom postaje internalizovani motivacioni faktor koji podstiče osobu da oblikuje sopstveno ponašanje tako da ono bude usklađeno sa polnom ulogom koja je za muškarce i žene predviđena u određenoj kulturi. Kandido-Jakšić (1995) navodi brojna transkulturalna istraživanja koja pokazuju da postoji skup atributa prema kojima se stereotipno gotovo svuda razlikuju muškarci i žene i navodi da Bakanova (Bakan, 1966) čak tvrdi da postoji transkulturalno slaganje u vezi sa onim osobinama po kojima se razlikuju muškarci i žene, bez obzira na godine, pol, religiju, obrazovni nivo ili bračni status. Od muškaraca se očekuje da razviju specifične maskuline osobine kao što su agresivnost, ambicija, fizička snaga, takmičarski duh, racionalnost, uspješnost, dominantnost, samopouzdanje, sposobnost preuzimanja rizika, hrabrost i borbenost, dok se od žena očekuje da razvijaju posebne ženske sposobnosti koje primarno podrazumijevaju sposobnost da vole i saosjećaju, da zadovoljavaju potrebe drugih, naročito svoje djece, da se brinu o kući i svim članovima porodice, da budu emotivne, nježne, odane, poslušne, neiskvarene, korisne i pokorne.

Beri, Bejkon i Čajld (Barry, Bacon & Child, 1957) ističu da polna diferencijacija i socijalizacija dolaze do izražaja još u toku ranog djetinjstva i da se u vaspitanju djevojaka posebno vodi računa da se razvijaju poslušnost, odgovornost i usmjerenost na potrebe drugih, dok se dječaci uče da se oslanjaju na vlastite snage, razvijaju samopouzdanje i da budu što uspješniji u društvu.

Mladenović (1976) takođe ispituje osobine koje roditelji u našoj sredini smatraju poželjnim za dečake i devojčice i dolazi do zaključka da se one ne razlikuju od stereotipnih polnih osobina koje se pripisuju muškarcima i ženama u drugim kulturama. Osobine koje roditelji smatraju podjednako važnim za djecu oba pola: velikodušnost, društvenost, iskrenost, nesebičnost, vrijednoća, savjesnost, objektivnost, poštenje, tačnost, veselost, vedrina, otvorenost, srdačnost, pronicljivost, itd. dok su osobine koje se smatraju važnijim za djevojčice bile odanost, poslušnost, pažnja, pažnja prema drugima, pomaganje drugima, privrženost, skromnost, štedljivost, emocionalnost, mirnoća, neagresivnost, osjećajnost, povučenost, strpljenje, stidljivost, sentimentalnost, umjerenost, suptilnost, elegancija, urednost. Roditelji su smatrali da je za dečake bilo važnije da razviju slijedeće osobine: komunikativnost, strogost, požrtvovanost, upornost, ambicija, energičnost, neustrašivost, nepokolebljivost, odlučnost, samostalnost, samouvjerenost, samopouzdanje, sjelost, hrabrost, aktovnost, borbenost, dinamičnost, oštrina, ratobornost.

Interesantno je da, prema nalazima više autora, oba roditelja pokazuju veće razumijevanje i ispoljavaju mnogo veću nježnost i zaštitničku ulogu prema kćerkama kada je posredi njihovo fizičko i psihičko zdravlje, a više su zaokupljeni karijerom ili profesionalnim uspehom sinova (Block i Harrington, 1974; Fagot, 1977; Langlois i Downs, 1980).

Prvobitno shvatanje Sandre Bem je bilo da su androgini oni ljudi kod kojih postoji izbalansiranost u pogledu prisutnosti maskulinih i femininih osobina ličnosti. Međutim, pokazalo se da ipak postoje razlike između osoba koje su istovremeno i visoko i maskuline i visoko feminine i onih osoba koje su istovremeno i nisko i maskuline i nisko feminine. Stoga je naziv „androgini“ zadržan samo za one osobe koje su istovremeno i visoko i maskuline i visoko feminine, dok su za „neizdiferencirane“ proglašene osobe koje su istovremeno i nisko i maskuline i nisko feminine.

Koncept androginiteta predviđa da, pored dva već pomenuta ishoda polnog tipiziranja (stereotipno i suprotno), može postojati i treće, a to je androginitet – istovremeno naglašena i maskulinitet i femininitet, što osobu čini psihološki stabilnijom i socijalnijom jer je uspjela da integriše spostvene pozitivne i feminine i maskuline atribute. Androgine osobe, prema mišljenju Sandre Bem, posjeduju visoku sposobnost adaptacije na razne životne situacije, mentalno su stabilnije i zdravije od osoba koje su se asimilovale sa rodnom ulogom koju im je nametnula sredina i stoga su njihove mogućnosti adaptacije umanjene, jer im njihova rigidna kognitivna šema ne dozvoljava da sagledaju stvari iz drugog ugla. Stoga oni pred sobom imaju manji broj izbora i umanjenu mogućnost adaptacije i snalaženja u raznim životnim okolnostima. Rigidna socijalizacija samo za jednu polnu ulogu dovodi do toga da polno tipizirane osobe izbjegavaju ponašanje koje je karakteristično za ulogu suprotnog pola (i samim tim jer nepoželjno za sopstveni pol) te su u situacijama koje zahtijevaju ponašanje suprotno strogim standardima sopstvene polne uloge krajnje nefleksibilne i neefikasne.

U svojim opsežnim istraživanjima Sandra Bem (Bem, 1977) nalazi da su androgine osobe mentalno zdravije nego maskulini muškarci i feminine osobe. Androgine žene, odnosno one koje imaju visoko izražene i maskuline i feminine atribute, više cijene i poštuju sebe nego žene koje su polnotipizirane kao maskuline i feminine. Isto tako, androgine i maskuline žene su značajno više nezavisne nego feminine. Androgine osobe oba pola su responsivnije u igri sa životinjama i djecom, u razgovoru sa usamljenim osobama, prihvataju polno neadekvatno ponašanje ukoliko to situacija zahtijeva, slobodno se prepuštaju i maskulinom i femininom ponašanju, bolje su prilagođene i imaju visoko samopoštovanje.

2.3 MJERENJE ADNROGINOSTI

Naporedo sa idejom psihološke androginiteti su konstruisani i testovi za mjerenje androginitet ponašanja. U početku su se maskulinitet i femininitet posmatrali kao dva pola jedne iste dimenzije. U skladu sa time teorijskim uvjerenjem, konstruisani su i testovi. Najpoznatije jednodimenzionalne skale su:

1. Test M – F Terman – Mils 1936
2. M – F skala iz instrumenta za ispitivanje interesovanja za pozive SVIB - Strong 1936
3. M – F skala iz MMPI – Hatavej i MekKinli 1943
4. Skala femininiteti – Golf 1952
5. Skala maskuliniteti – Gilford 1956.

Međutim, 1970-ih se, zahvaljujući teoriji Sandre Bem, maskulinitet i femininitet počinju posmatrati kao zasebne dimenzije, što znači da ispitanik ima zaseban skor na maskuliniteti i femininiteti, te da niži skor na maskuliniteti ne znači automatski izraženije prisustvo femininiteti. Na osnovu teorije Sandre Bem, nastala su dva instrumenta: BSRI, koji će biti korišten u ovom istraživanju i PAQ (Personal Attribution Questionary) Spensera i saradnika iz 1978.

Upitnik Bem sex role inventory – BSRI je konstruisan 1974. i sadrži četiri skale: maskuliniteti, femininiteti, poželjnih i nepoželjnih osobina. Skale maskuliniteti i femininiteti čini po 20, a skale poželjnih i nepoželjnih osobina po 10 osobina ličnosti (ove dvije skale su neutralne u odnosu na pol i njihova uloga je da obezbijede neutralan kontekst za mjerenje dvije osnovne skale, ali i kao neka vrsta kontrolne skale da se ne bi dogodilo da upitnik mjeri samo generalnu tendenciju prihvatanja društveno poželjnih osobina). Osobine ličnosti koje čine skale maskuliniteti i femininiteti su izabrane na osnovu društvene poželjnosti, a ne diferencijalnog prihvatanja od strane muškaraca i žena (kao što je to bio slučaj sa dotadašnjim skalama); odnosno, osobina je smatrana maskulino ukoliko je procijenjeno da je u američkom društvu ona poželjnija za muškarce nego za žene, a femininom ako je procijenjeno da je poželjnija za žene nego za muškarce, a potom su, na bazi odabranih osobina ispitanici davali samoopise. Jer, naime, i Lin (Lynn, 1969) razlikuje preferiranje od usvajanja polne uloge. Preferencija se odnosi na želju individue da usvoji određeno ponašanje karakteristično za određenu polnu ulogu, dok se usvajanje polne uloge odnosi na stvarno i konkretno ponašanje.

Upitnik se ocjenjuje na sedmostepenoj skali Likertovog tipa, a procjena se kreće od vrijednosti 1 = apsolutno netačno me opisuje do 7 = apsolutno tačno me opisuje. Nakon sabiranja skorova po skalama, na osnovu medijane ispitanik se svrstava u neku od kategorija:

1. maskuline osobe – imaju skor iznad medijane na skali maskuliniteti a ispod medijane na skali femininiteti
2. feminine osobe – imaju skor iznad medijane na skali femininiteti a ispod medijane na skali maskuliniteti
3. androgine osobe – imaju skorove iznad medijane na obje skale
4. neizdiferencirane osobe - imaju skorove ispod medijane na obje skale

Maja Vuletić je 1983. izvršila istaživanje na uzorku studenata Beogradskog univerziteta (studenti ekonomije, filozofije, mašinstva, prava i elektrotehnike). Međutim, ona je u tom istraživanju koristila metodologiju Sandre Bem, ali ne i instrument BSRI kao takav. Od 200 osobina ličnosti sačinila je instrument koji je takođe imao četiri skale ali je broj ajtema bitno

umanjen (skale maskuliniteta i feminiteta su sadržale po 15, a skale poželjnih i nepoželjnih osobina po 8 osobina ličnosti) i sam njihov sadržaj je izmijenjen. Međutim, kao što smo već napomenuli, tu postoji nekoliko teškoća:

- beogradska revizija je značajno kraća
- sadržaj skale je suštinski izmijenjen
- na našoj populaciji doskora nije korišten izvorni BSRI
- na populaciji naših sportista nikada nije korišten izvorni BSRI
- Beogradska revizija BSRI je od svog nastanka korištena jedino u istraživanju Lj. Bačanac i Lj. Lazarevića i to na uzorku mladih, talentovanih sportista
- BSRI je jedan najčešće prevođenijih i korištenih psiholoških instrumenata na svijetu
- u oblasti psihologije sporta se redovno koristi za istraživanja u kojima se porede sportisti i ne-sportisti, odnosno sportisti i sportistkinje
- revidirana verzija nam onemogućava adekvatno poređenje rezultata korištenih u inostranim istraživanjima.

Stoga smo riješili da u našem istraživanju upotrijebimo oba instrumenta – originalni BSRI i Beogradsku reviziju (B-BSRI) kako bismo vidjeli kakav je odnos između ta dva instrumenta u datom društvenom momentu na uzorku sportista, tim prije što postoji 17 osobina koje su zajedničke za oba instrumenta i u vezi kojih je postojala saglasnost na američkom i domaćem uzorku. Takođe, još jedan važan cilj je formiranje posebne Beogradske revizije BSRI namijenjene populaciji sportista a koju bi činile osobine koje na odgovarajućim statističkim analizama zadovolje kriterijume.

2.4 ANDROGINOST I SPORT

Ispitivanje Zila (Zill, 1985) na uzorku od više od dvije hiljade američkih dječaka i djevojčica u uzrastu od sedam do jedanaest godina, pokazalo je da dječaci više vole ratne igre, puške, boks, karate, timske sportove, da radije sastavljaju i prave razne predmete nego djevojčice, koje više vole da se igraju sa lutkama, više im se sviđa šivenje, kuhanje, ples i znatno više se posvećuju čuvanju manje djece, nego dječaci, koji ispoljavaju veće interesovanje za takmičarske igre, vožnju na motorima i mehaničke naprave i aparate, elektroniku, kompjutere.

Ovo ispitivanje je jedno od rijetkih ispitivanja vršenih na tako ranom uzrastu a koje je uključivalo i ispitivanje stavova o sportu. Uglavnom se ispitivanja o konceptu androginosti i sportu obavljaju na starijim uzrastima. Del Rey i Šepard (Del Rey & Sheppard, 1981) su na uzorku od 119 sportistkinja četiri američka univerziteta, pokazali je da je većina sportistkinja usvojila androginu i maskulinu rodnu ulogu i da su one u poređenju sa onim sportistkinjama koje su klasifikovane kao femine ili nediferencirane, postigle značajno više skorove na skali samopoštovanja.

Nel i Tutko (Neal & Tutko, 1975) nalaze da žene u sportu karakteriše orijentacija na postignuće, oštra narav, inteligencija, kreativnost, samodovoljnost i agresivnost. Bačanac i Lazarević (2002) navode i da je ustanovljeno da ih karakteriše snažan motiv za visokim postignućem, rano postavljanje ciljeva, istrajnost i pozitivna slika o sebi, potvrdio je a da su u poređenju sa ženama koje se ne bave sportom socijabilnije, smelije, agresivnije, manje popustljivije, emocionalno stabilnije, ispoljavaju više optimizma i radije prihvataju novine – pokazala je Bačanac u istraživanjima izvedenim 1989. i 1994. godine.

Baćanac i Lazarević (2002, str.383) su u svom istraživanju takođe našli da bavljenje sportom omogućava ženama da odstupe od rigidnog polnog tipiziranja, tj. usvajanja tradicionalnog stereotipa femininosti, i podstiče prihvatanje androgine rodne uloge. „Androginost ženu sportistu čini snažnom, sposobnom da rukovodi, nezavisnom, hrabrom, prekaljenom, spremnom na rizik i kompeticiju, ali istovremeno i izrazito ženstvenom, privlačnom, toplom, čednom, pedantnom i prijatnom” – za ove osobine se u istraživanju pokazalo da se statistički značajno razlikuju na uzorku sportistkinja i ne-sportistkinja.

U svom istraživanju Baćanac i Lazarević (2002) su dobili da su sportistkinje uglavnom usvojile androginu rodnu ulogu (48,6 %), potom maskulinu (28,6 %), nediferenciranu (15,7 %) pa femininu (7,1 %), dok su ne-sportistkinje mahom usvajale nediferenciranu (37,3 %), femininu (34,3 %), potom maskulinu (15,7 %) i tek na kraju androginu (12,7 %) rodnu ulogu. Oni navode i rezultate drugih autora. Harris i Jennings (1977) nalaze da su žene sportisti u najvećem procentu usvojile androgini (43%) i maskulini (19%) koncept polne uloge. Slične rezultate o polnom tipiziranju žena sportista dobijaju Ugicioni i Balantajn (Uguccioni & Ballantyne, 1980), jer su 38,6% sportistkinja klasifikovane kao androgine, a 37,3% kao maskuline. Najveći procenat androginih žena sportista (65,2%) našli su Čalip i saradnici (Chalip et al., 1980) na uzorku igračica hokeja na travi i zaključili da su žene koje se bave “ne-femininim” sportom kakav je hokej mnogo češće androgine nego što je to slučaj sa ženama koje pripadaju opštoj populaciji.

Ispitivanje stavova prema ženama sportistima pokazuje da doskora manje poželjna uloga žene sportiste, pokazuje tendenciju sve veće prihvaćenosti i uvaženosti Vickers (Vickers, 1980) i da su stavovi prema ženama koje se bave sportom sve pozitivniji.

3. MODEL KLASIFIKACIJE SPORTOVA PO POLNOJ ADEKVATNOSTI

Budući da je sport heterogena aktivnost, ne postoji univerzalna podjela sportova. Najčešće se koristi klasifikacija na individualne i ekipne sportove. Ponegdje možemo čuti odrednice poput olimpijski, borilački ili sportovi s loptom. Postoje i podjele sportova u medicinske svrhe, npr. u odnosu na potrošnju kiseonika tokom sportske aktivnosti ili prema vjerovatnoći nastanka povrede u toku sportske aktivnosti. Međutim, niko nije radio klasifikaciju sportova u odnosu na neki psihološki kriterijum, a pogotovu ne u kontekstu pola i usvojenosti rodni uloga i toga kako se određeni sport doživljava od strane sportista, tj, kao prikladniji za žene ili muškarce, odnosno podjednako prikladan za oba pola.

Do ovoga uglavnom dolazi uslijed toga što postoje neka „opšteprihvaćena“, zdravorazumska, nepisana mišljenja prema kojima se sportovi razvrstavaju na „muške“ kao što je npr. fudbal i „ženske“ npr. umjetničko klizanje. Polne uloge se uče još od najranijeg djetinjstva i socijalizacija se uglavnom odvija po principu da ono što priliči djevojčicama ne priliči dječacima i obrnuto. Roditelji posebno vode računa o tome da se djeca igraju sa „pravim“ igračkama i da se „igraju na pravi način“. U skladu s tim se može pretpostaviti da se slična situacija javlja i u pogledu izbora sporta, te da dijete već iz porodice vuče predstavu o tome koji su to sportovi „adekvatni“ za određeni pol. Naravno, ta se predstava kasnije dodatno modifikuje pod uticajem medija i vršnjaka kao osnovnih agensa socijalizacije. Međutim, ne postoji čak ni pokušaj klasifikacije sportova na osnovu tog kriterijuma. Stoga bismo pokušali da utvrdimo da li zaista postoje takvi sportovi koje sami sportisti, kao neposredni i najvažniji učesnici u sportu, ocjenjuju kao pogodnije za jedan ili drugi pol. U skladu s tim, predlažemo slijedeću klasifikaciju, za koju ćemo empirijskim putem utvrditi da li je tačna i kojoj mjeri za

svaki sport pojedinačno, te probati da damo objašnjenje za dobijene rezultate i formirati teorijski okvir za Klasifikaciji sportova prema polnoj adekvatnosti.

Prema našoj Klasifikaciji sportova prema polnoj adekvatnosti, polazimo od pretpostavke da se sportovi mogu klasifikovati na slijedeći način:

- a) „muški“ – sportovi za koje sami sportisti smatraju da po svojim karakteristikama, pravilima igre i samoj prirodi sporta više odgovaraju muškarcima. U našoj klasifikaciji to su slijedeći sportovi: košarka, fudbal, ragbi, američki fudbal, biciklizam, rvanje, boks, savate, džudo, aikido, karate, kendo, tekvondo, dizanje tegova, bodi bilding, hokej na ledu, vaterpolo, konjički sport, formula 1, moto sport, reli, karting, sumo rvanje, ski skokovi, bacanje kladi, bacanje kugle, bacanje koplja, streljaštvo, streličarstvo, hokej na travi, bilijar, mačevanje, boćanje, skijanje na vodi, pikado, kuglanje, nordijsko trčanje
- b) „ženski“ – sportovi za koje sami sportisti smatraju da po svojim karakteristikama, pravilima igre i samoj prirodi sporta više odgovaraju ženama. U našoj klasifikaciji to su slijedeći sportovi: odbojka na pijesku, ritmička gimnastika, umjetničko klizanje, sinhrono plivanje, skokovi u vodu
- c) „neutralni“ – sportovi za koje sami sportisti smatraju da po svojim karakteristikama, pravilima igre i samoj prirodi sporta podjednako odgovaraju muškarcima i ženama. U našoj klasifikaciji to su slijedeći sportovi: ples, rukomet, odbojka, tenis, golf, gimnastika, skijanje, snowboard, plivanje, stoni tenis, skok u dalj, skok u vis, skok s motkom, 110 m s preponama, trka 200 m, trka 800 m, trka 3000 m stiplčejs, brzo hodaње, trka 10 000 m, maraton, alpinizam, orijentiring, troskok, badminton, skvoš, kajak, kanu, veslanje, jedrenje, bob.

Podjelu smo zasnovali na nekoliko pretpostavki: da se nekim od sportova gotovo isključivo bave muškarci (npr. Formula 1, boks), da se nekim od sportova bave samo muškarci (npr. ski skokovi), da se nekim od bave samo žene (npr. ritmička gimnastika); da su u određenim sportovima, bez obzira na mogućnost podjednagog učestovanja oba pola, više bavi jedan pol (npr. fudbal i klizanje na ledu), ali i da ne treba previdjeti činjenicu da na popularnost same sportske grane utiču i rezultati domaćih sportista, kao i medijska praćenost i zastupljenost pojedinih grana sporta, kao i same fizičke predispozicije koje se zahtijevaju za određeni sport (npr. konjički sport), ali i sam konači ishod, odnosno uticaj bavljenja sportom na figuru i fizički izgled samog sportiste (npr. bodi bilding). A da i ne govorimo o opštim uvjerenjima da se sportistkinje koje se bave pojedinim granama sporta (npr. fudbal i bolrilački sportovi) kvalifikuju kao „amazonke“, „razbijačice“ i „muškarače“, te da se za sportiste koji se bave sportovima koji se smatraju socijalno prihvatljivijim i poželjnijim za žene (npr. gimnastika, umjetničko klizanje, ples) upotrebljavaju izrazi poput „feminiziran“, „slabić“ i slično.

Sve ovo može direktno ili indirektno uticati na izbor sporta kojim će se sportista baviti, ali i dovesti u vezu sa polom i rodnom ulogom. Pretpostavka je da će, ukoliko su drugi uslovi (poput dostupnosti, blizine mjesta treniranja, materijalnih troškova i drugih) izjednačeni, sportista izabrati onaj sport koji je u skladu sa njegovom usvojenom rodnom ulogom, ali i polom.

Postoji više razloga zašto nije, čak ni djelimično, iskorištena neka od postojećih klasifikacija. Ukoliko bismo usvojili sportove koji imaju status „olimpijskih“, neki veoma popularni

sportovi u našoj zemlji ne bi bili uvršteni, poput karatea i plesa. S druge strane, nismo mogli usvojiti ni kategorizaciju sportova po grupama za koju je zadužen Sportski savez Srbije jer iako u našoj zemlji postoje određeni savezi kao službeno registrovani, njihovo članstvo, kao i broj ljudi koji su uopšte čuli za taj sport je jako mali. To su npr. softbol i džet ski.

Poseban problem je predstavljala atletika, koju smo morali podijeliti na više disciplina jer su same karakteristike discipline, kao i fizičke predispozicije i zahtjevi različiti. Stoga smo se trudili da obuhvatimo sve discipline a da pri tom ne odemo previše u širinu. Slične probleme smo imali i sa borilačkim sportovima i nekim kombinovanim sportovima. Naime, u samoj atletici postoje discipline kao što je npr. sedmoboj koji predstavlja skup raznih atletskih disciplina i gdje je pobjednik na kraju ima najviše skupljenih bodova, te su na neki način izvedene discipline, a ne originalne. Iz istih razloga smo iz klasifikacije izbacili i sportove poput biatlona i nordijske kombinacije. Takođe, problem koji je bio zajednički za borilačke sportove i atletiku je bio reprezentativnost. Budući da postoji veliki broj borilačkih sportova, od kojih nisu svi podjednako popularni, u klasifikaciju smo uvrstili samo one sportove koji su „originalni“, u smislu da nisu izvedeni iz nekog već posojećeg borilačkog sporta ili da predstavljaju kombinaciju više borilačkih sportova, kao što je npr. kik-boks.

Takođe, klasifikacijom smo obuhvatili i neke sportove koji kod nas nisu prisutni ili su veoma malo prisutni, ali su nam dostupni putem televizijskih prenosa, kao što su Formula 1, ski skokovi, sumo rvanje. Pa ipak, trudili smo se da u svom izboru budemo obuhvatni tako da smo uvrstili i neke sportove koji su teže uklopivi u razne druge podjele i klasifikacije kao što je to npr. orijentiring, konjički sport i alpinizam. S druge strane, neke sportove poput npr. pola i kriketa smo izbacili jer kod nas nemaju registrovane saveze, nisu toliko prisutni u televizijskim prenosima i samim tim je rijetko ko čuo za njih, a još manji broj ljudi zna pravila i propozicije takmičenja. Stoga smo pretpostavili da bi ispitanici takve sportove svrstali u grupu „neutralnih“, odnosno sportova podjednako pogodnih i za muškarce i za žene, čime bismo dobili netačnu sliku i preklapanje kategorije poznatosti sa polaznim kriterijumom.

3.1 ULOGA MOTIVA

Polno tipiziranje predstavlja proces u kome djeca usvajaju vrijednosti, stiču motive i odgovarajuće ponašanje u skladu sa svojim muškim i ženskim ulogama u specifičnoj kulturi. Različiti socijalni uticaji, kao što su prije svega porodica, vršnjaci, nastavnici, prijatelji, televizija sa raznim uticajnim ličnostima, filmovima, kao i dječje knjige, igraju presudnu ulogu u polnom tipiziranju navode Hetherington i Park (Hetherington & Parke, 1986). U tom smislu, dječaci i djevojčice razvijaju suštinski različita interesovanja saglasno postojećim stereotipima o polnim ulogama i podjelama.

Prema istraživanju Bačanac i saradnika (2007) na uzorku od 400 ispitanika, uzrasta 12 – 18 godina odluku da učestvuju u sportu u 59,3% donose sama djeca, tj., sportisti. Na drugom mjestu (22.3%) kao razlog za ulazak u sport je želja roditelja; na trećem je uticaj vršnjaka (7%), 5 % se počelo baviti sportom po nagovoru trećih osoba, dok 1% ispitanika kaže da je počelo da se bavi sportom jer je bilo inspirisano svojim sportskim idolom. Na pretposljednem mjestu (3.6%) se nalazi nastavnik fizičkog vaspitanja kao motivator.

Međutim, ono što je zanimljivo u ovom istraživanju je to kako odluku o ulasku u sport donose sportisti i sportistkinje. Naime sportistkinje najčešće odluku donose samostalno 62.8 % u odnosu na sportiste 57.0%, u manjoj mjeri se uključuju pod uticajem vršnjaka (3% nasuprot 9.6% sportista), dok je uticaj trećih osoba i sportskih idola znatno više izražen (8.5%) u odnosu na sportiste (4.4%)

Najvažniji motivi za bavljenje sportom su bili zdravlje (48.4%), ljubav prema sportu (30.1%), uspjeh (9.6%), estetski razlozi (4.6%), prijateljstvo (3.6%). Najmanje važni su bili popularnost i novac. Međutim, detaljnijom analizom je ustanovljeno da su sportistkinjama važniji estetski razlozi i putovanja, a sportistima uspjeh (znatno više) i zabava, dok im je podjednako bilo važno druženje.

4. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet našeg istraživanja je koncept androgenosti i utvrđivanje implikacija koncepta na populaciju naših sportista, te mogućnost njegove primjene polju sporta, u svrhu klasifikovanja pojedinih sportskih aktivnosti. Takođe, želimo ustanoviti da li su i na koji način povezani pol, koncept androgenosti, odnosno usvojenost određene rodne uloge i motivi za bavljenje sportom.

Nalazi istraživanja će poslužiti za provjeru validnosti koncepta androgenosti kod srpskih sportista, kao i mogućnosti uspostavljanja novog teorijskog modela koji će biti u stanju da objasni i integriše sliku koja postoji o ženama – sportistkinjama, ali i pojedinim granama sporta u našem društvu.

5. CILJEVI I ZADACI

Cilj istraživanja je ne samo da ispita i utvrdi prihvaćenost rodnih uloga od strane naših sportista i sportistkinja na ova dva instrumenta (BSRI i Beogradske revizije BSRI) već i to da se ustanove moguće implikacije i povezanosti prihvaćenih uloga sa percepcijom i ocjenom različitih sportskih grana u odnosu na njihovu polnu adekvatnost.

Istraživanje ima za cilj i da utvrdi da li je moguće sačiniti (na osnovu dva postojeća instrumenta) poseban instrument koji bi bio specifično prilagođen za mjerenje androgenosti u našoj sportskoj populaciji. Takođe, važan cilj predstavlja i namjera da se postulira teorija koja bi objasnila očekivane razlike u percipiranoj polnoj adekvatnosti odabranih sportova u kontekstu pola i rodni uloga, što do sada nije rađeno. Osim toga, želimo ispitati koji su motivi za bavljenje sportom dominantni i u kakvom su odnosu sa drugim varijablama.

Istraživanje može dati značajan teorijski doprinos razumijevanju i objašnjavanju koncepta androgenosti domenu sporta i formiranju Klasifikacije sportova u kontekstu rodni uloga, što bi unaprijedilo teoriju i praksu psihologije sporta, ali bi i da utvrdimo koji su to motivi značajni za dugogodišnje intenzivno bavljenje sportom, na osnovu iskustva samih sportista.

Budući da je psihologija sporta relativno mlada grana psihologije i da je po svom karakteru prvenstveno primjenjena grana psihologije, istraživanje će imati i svoju praktičnu, upotrebnu vrijednost jer će nam dati uvid u trenutno stanje u srpskom sportu, pružiti nam mogućnost da ustanovimo kakav je opažaj sportskih aktivnosti od strane samih sportista, te da damo moguće objašnjenje za gotovo potpuno odsustvo žena iz pojedinih sportova i da na osnovu toga damo preporuke kako učiniti da bavljenje sportom kod mladih bude što masovnije i da se u što

većoj mjeri i na što ranijim uzrastima djevojčice uključe u sport, te da se razbiju uvriježene predrasude o ženama u sportu ali i pojedinim vrstama sporta.

6. HIPOTEZE

Osnovne hipoteze:

- sportisti oba pola od četiri vrste rodni uloga u najvećoj mjeri usvojiti androginu rodnu ulogu
- usvojene rodne uloge biti značajno povezane sa ocjenom podobnosti sporta u pogledu pola
- ispitanici koji usvoje androginu rodnu ulogu će sve sportove u kojima nije propozicijama takmičenja predviđeno da učesnici budu samo jednog pola ocijeniti kao "neutralne", odnosno podjednako pogodne za bavljenje sportom od strane oba pola
- bez obzira na kvalitativne i kvantitativne razlike testova BSRI i Beogradske revizije, postojaće velika podudarnost između izabranih rodni uloga na ova dva instrumenta

Osim ovih nekoliko opštih hipoteza, moguće je postaviti niz specifičnih koje se odnose na pretpostavljenu povezanost rodne uloge sa pripisanim socijalno poželjnim i nepoželjnim osobinama, motivima za bavljenje sportom, uzrastom, dužinom bavljenja sportom, prethodnim sportskim iskustvima i zastupljenosti sporta unutar porodice u užem smislu.

7. METOD ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je neeksperimentalno, prvenstveno eksplorativno, anketnog tipa i biće sprovedeno na prigodnom uzorku ispitanika.

7.1 VARIABLE

Mada smo varijable uslovno podijelili na zavisne i nezavisne, većina nezavisnih varijabli može imati i status kontrolnih varijabli, kako bi se utvrdilo koje od njih značajnije doprinose razlikama ocjeni sporta, procjeni motivacije i izboru sportiste. Npr. ukoliko želimo utvrditi da li pol ili dužina bavljenja sportom imaju značajnije efekte na ocjenu pogodnosti sporta kao rekreativne aktivnosti, onda ćemo njihove efekte „razdvojiti“ tako što ćemo jednu od tih varijabli tretirati kao konstantu prateći efekte modaliteta druge promjenjive.

Nezavisne i/ili kontrolne varijable:

- pol
- uzrast
- mjesto stalnog boravka
- sporta kojim se ispitanici bave
- dužina sportskog iskustva
- prethodno bavljenje sportistste drugim sportskim aktivnostima
- bavljenje sportom članova uže porodice

Zavisne varijable:

- usvojenost rodne uloge na instrumentu BSRI (androgen, maskulin, feminin, neizdiferenciran)
- usvojenost rodne uloge na instrumentu Beogradska revizija BSRI (androgen, maskulin, feminin, neizdiferenciran)
- subjektivna procjena androginog karaktera sporta 72 različite sportske aktivnosti – u istraživanje su uključeni „olimpijski“ sportovi, ali i sportovi koji nisu zvanično olimpijski, ali su veoma popularni i rasprostranjeni u našoj zemlji, poput karatea i plesa. Takođe, nismo mogli usvojiti ni kategorizaciju sportova po grupama za koju je zadužen Sportski savez Srbije jer iako u našoj zemlji postoje određeni savezi kao službeno registrovani, njihovo članstvo, kao i broj ljudi koji su uopšte čuli za taj sport je jako mali (npr. softbol i džet ski). Uključili smo i sportove koji kod nas nisu prisutni ili su veoma malo prisutni, ali su nam dostupni putem televizijskih prenosa, kao što su Formula 1, ski skokovi, sumo rvanje. Ispitanik ima zadatak da za svaki od 72 sporta procijeni podobnost sporta u odnosu na pol.
- motivi za bavljenje sportom – ispitanicima je ponuđeno 10 razloga za bavljenje sportom koje treba da rangiraju po važnosti
- rezultat na skali poželjnih osobina na Beogradskoj reviziji BSRI – dobijen na osnovu procjene 8 društveno visoko vrijednovanih osobina
- rezultat na skali nepoželjnih osobina na Beogradskoj reviziji BSRI – dobijen na osnovu procjene 8 društveno negativno vrijednovanih osobina
- rezultat na skali poželjnih osobina na BSRI – dobijen na osnovu procjene 10 društveno visoko vrijednovanih osobina
- rezultat na skali nepoželjnih osobina na BSRI – dobijen na osnovu procjene 10 društveno negativno vrijednovanih osobina

7.2 UZORAK ISPITANIKA

Sportisti različitih uzrasnih i takmičarskih kategorija, i koji se bave raznim vidovima sportske aktivnosti. Na izbor uzorka je, pored dostupnosti (jer se radi o prigodnom uzorku) uticalo i to što je originalni instrument BSRI predviđen za zadavanje ispitanicima iznad 14 godina (za niže uzraste postoji adaptirana verzija) dok je beogradska revizija BSRI ispitana na studentskoj populaciji 19 - 26 godina starosti. Početna projekcija je da će istraživanjem biti obuhvaćeno oko 500 ispitanika.

7.3 INSTRUMENTI

U istraživanju biti korišteno pet instrumenta, od kojih je jedan ranije već korišten i standardizovan na populaciji studenata akoristen je i na populaciji sportista – Beogradska revizija BSRI. Drugi instrument je u ovom obliku gotovo nekorisćen na našoj populaciji – originalni instrument BSRI, a na populaciji sportista nikada. Treći instrument je konstruisan za potrebe istraživanja i odnosi se na pokušaj klasifikacije sportova prema polu, što do sada nije rađeno ni kod nas niti u svijetu. Četvrti upitnik, pored sociodemografskih varijabli i opštih podataka se odnosi na motive za bavljenje sportom.

7.4 TEHNIKE OBRADE PODATAKA

Predložene tehnike obrade podataka su deskriptivna statistika, faktorska analiza, t-test, χ^2 test, analiza varijanse, računanje korelacija pomoću Pirsonovog koeficijenta korelacije, metode za ispitivanje rangova.

8. OČEKIVANI REZULTATI I NAUČNI DOPRINOS

Istraživanje treba da pruži empirijski zasnovane odgovore na osnovna pitanja postavljena u prethodnom tekstu o mogućnosti primjene psihološkog koncepta androgenosti u sportu i da omogućiti uvid u taj dosad neispitani aspekt ličnosti sportista na našoj populaciji. Takođe, očekujemo da će istraživanje pružiti uvid u to koji su to važni motivi za bavljenje sportom.

Osnovni naučni doprinos ovog rada biće u tome što će nalazi omogućiti da se provjeri mogućnost uspostavljanja klasifikacije sportova na bazi ocjene o njihovoj polnoj adekvatnosti i na osnovu toga proširenja osnovnih postulata koncepta androgenosti na značajnu oblast ljudske aktivnosti – sporta.

Osim teorijskog doprinosa koji se ogleda u proširivanju i unaprijeđenju naučnih saznanja iz oblasti psihologije sporta, posebna vrijednost istraživanja je u njegovom doprinosu unaprijeđenju teorije i prakse sporta i sportskih nauka. Rezultati studije mogu pružiti uvid u trenutno stanje u našem sportu iz ispitivanih oblasti ali i poslužiti kao smjernica u daljem planiranju i sprovođenju strategija u srpskom sportu, u smislu poboljšanja uslova i omasovljavanja različitih sportskih grana.

STRUKTURA RADA

1. UVOD

2. IDEJA ANDROGINOSTI KROZ ISTORIJU

- MIT O ANDROGINOSTI
- ANDROGINOST I HERMAFRODITIZAM

3. ANDROGINOST I PSIHOLOGIJA

- JUNG – ANIMA I ANIMUS
- PSIHOLOŠKI KONCEPT ANDROGINOSTI
- TERCIJA RODNIH ULOGA SANDRE BEM
 - POSTULATI
 - INSTRUMENT

5. ANDROGINOST I SPORT

- ŽENE I SPORT
- DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA - SAVREMENE AMAZONKE
- MODEL KLASIFIKACIJE SPORTOVA PO POLNOJ ADEKVATNOSTI
- ZNAČAJ MOTIVA U SPORTU
- ULOGA SPORTSKOG UZORA

6. METODOLOŠKI DIO

- uzorak ispitanika
- uzorak varijabli
- instrumenti
- tehnike obrade podataka

7. REZULTATI I DISKUSIJA

Biće razmotren način i stepen povezanosti ispitivanih varijabli sa izborom rodne uloge, odnos između dva instrumenta, percepcija takmičarskih i rekreativnih sportova i dovodenje u vezu sa sportskim uzorima i motivacijom.

U dijelu posvećenom analizi rezultata, rezultati će biti razmotreni u poređenju sa nalazima sličnih stranih i domaćih istraživanja, te uspostavljanju novog teorijskog modela Klasifikacije sportova prema polnoj adekvatnosti i formiranja posebne Beogradske revizije BSRI namijenjene populaciji naših sportista.

8. MOGUĆNOSTI PRIMJENE KONCEPTA ANDROGINOSTI U SPORTU – TAKMIČARSKOM I REKREATIVNOM

9. ZAKLJUČAK

LITERATURA

PRILOZI

LITERATURA:

1. Bačanac, Lj. & Lazarević, L. (2002). Androginitet i sport. *Teme*, vol. 26. no. 3, pp. 383-393.
2. Bačanac, Lj., Radović, M., Vesković, A. (2007). Specificities of motivation profile of young athletes of Serbia. *Serbian Journal of Sports Sciences* vol. 1. no.1, pp.14-22 www.sjss-sportsacademy.edu.yu
3. Bakan, D. (1966). *The Duality of Human Existence*, Rand McNally, Chicago, Ill.
4. Barry, H. Bacon, M. K. & Child, I. L. (1957). A Cross-Cultural Survey of Some Sex Differences in Socialization, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 55. 327-332.
5. Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42.155-62.
6. Bem, S. L. (1977). On the Utility of Alternative Procedures for Assessing Psychological Androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 45(2), 196-205.
7. Block, J. H., Block, J. & Harrington, D. M. (1974). The Relationship of Parental Teaching Strategies to Ego-Resiliency in Preschool Children, rad saopšten na the *Meeting of the Western Psychological Association*, San Francisco.
8. Chalip, L., Villiger, J., Duigan, P. (1980). Sex – Role Identity in Delect Sample of Women Field Hockey Players, *International Journal of Sport Psychology*, 11, 240-248.
9. Del Rey P., & Sheppard S., (1981). Relationship of Psychological Androgyny in Female Athletes to Self-esteem. *International Journal of Sport Psychology*, 12, 165-175.
10. Fagot, I. B. (1977). Consequences of Moderate Cross-Gender Behavior in Pre-School Children, *Child Development*, 48, 902-907.
11. Hetherington E. M., & Parke R. D., (1986). *Child Psychology*. New York. McGraw-Hill, International Editions
12. Horney, K. (1973): *Feminine Psychology*. New York. Norton.

13. Hudek J. (1985). Preferencija i identifikacija igračaka s obzirom na njihovu spolnu vezanost kod djece predškolske dobi. *Psihologija*. 3-4. 75-79. Beograd. Društvo psihologa Srbije.
14. Jerotić, V. (1980). *Između autoriteta i slobode*. Beograd. Prosveta.
15. Jung, K.G. (2003). *Psihološki tipovi*. Beograd. Dereta
16. Kandido-Jakšić, M. (1985). Androginost i mentalno zdravlje. *Psihologija*. 3-4. 56-74. Beograd. Društvo psihologa Srbije.
17. Kandido-Jakšić, M. (1995). Polne uloge i mentalno zdravlje. *Psihologija*. 3-4. 315-338. Beograd. Društvo psihologa Srbije.
18. Langlois, J. H., & Downs, A. C. (1980). Mothers, Fathers and Peer as Socialization Agents of Sex Typed-Play Behaviors in Young Children, *Child Development*, 51, 1237-1247.
19. Lynn, D. B. (1969). *Parental and Sex-Role Identification: A Theoretical Formulation*., Berkeley. McCutchan.
20. Mid, M. (1968/1935). *Spol i temperament u tri primitivna društva*. Zagreb. Naprijed.
21. Mladenović, U. (1976). Uloga pola kome dete pripada i prihvatanje te uloge, *magistarski rad*, Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
22. Mussen, P. (1969). Early Sex-Role Development. In Goslin, D. A. (Ed.) *Handbook of Socialization Theory and Research*. Chichago. Rand McNally.
23. Neal, P. E. and Tutko, T. A. (1975). *Coaching Girls and Women: Psychological Perspectives*. Boston. Allyn and Bacon.
24. Platon (2003). *Gozba*. Mono & Manana. Novi Sad. Budućnost
25. Sears, R. (1965). Development of Gender Role. In Beach, F. A. (Ed.) *Sex and Behavior*. New York. Wiley and Sons.
26. Smiljanić, V. (1985). Razvoj polnog identiteta. *Psihologija*. 3-4. 5-18. Beograd. Društvo psihologa Srbije.
27. Uguccioni, S. M.& Ballantyne, R. H. (1980). Comparison of Attributes and Sex Roles for Female Athletic Participants and Nonparticipants. *International Journal of Sport Psychology*, 11, 42-48.
28. Vickers, J., Lashuk, M., Taerum, T. (1980). Differences in Attitude Toward the Concept „Male“, „Female“, „Male Athlete“, „Female Athlete“. *Research Quarterly For Exercise and Sport*, 51, 407 - 416.
29. Vuletić, M. (1985). Androginost i merenje androginosti. *Psihologija* 3-4. 49-55. Beograd. Društvo psihologa Srbije.
30. Zill, N. (1985). *Happy, Healthy and Insecure: A Portrait of Middle Childhood in the United States*. Cambridge University Press. New York.

NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU FILOZOFSKOG FAKULTETA U BEOGRADU

IZVEŠTAJ KOMISIJE ZA OCENU TEME DOKTORSKE DISERTACIJE

Doktoranda JELENE ILIĆ

Na sednici Veća Odeljenja za psihologiju, održanoj 10.12.2009. godine određeni smo za članove Komisije za ocenu teme doktorske disertacije kandidatkinje Jelene Ilić, pod naslovom: **ANDROGINOST I SPORT: ISPITIVANJE ODNOSA RODNE ULOGE I PREFERENCIJE SPORTSKE AKTIVNOSTI**. Kandidatkinja je 3.02.2010. uspešno odbranila temu i nacrt teze pred komisijom: dr Mirosava Đurišić-Bojanović, dr Žarko Korać i dr Ivan Kovačević. Komisija je imala manje sugestije koje su se odnosile na preciznije formulisanje prvobitnog naslova teme i detaljniju razradu nekih ključnih koncepata i delova sadržaja teze. Pošto je kandidatkinja prihvatila predložene izmene i dala adekvatna objašnjenja na postavljena pitanja, podnosimo sledeći

I Z V E Š T A J

Kratka biografija kandidatkinje:

Rođena 1982.god. u Zenici, Bosna i Hercegovina.

Diplomirala 2006. na Odeljenju za Psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, sa temom „*Poređenje pojma o sebi, životnih stilova i potreba sportista i ne-sportista*“.

Iste godine upisala master studije na Odeljenju za Psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i završila ih 2007. sa odbranjenom master temom „*Sportisti i ne-sportisti u srednjoj adolescenciji: pojam o sebi i životni stilovi*“.

Upisala je doktorske studije na Odeljenju za Psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu 2008. godine. Trenutno pohađa treću godinu i odbranila je nact teze za doktorsku disertaciju iz oblasti psihologije sporta pred navedenom komisijom.

Radila kao psiholog-volonter od 2006. u Republičkom zavodu za sport, a od marta 2008. godine zaposlena je kao psiholog - stručni saradnik pri Laboratoriji za psihologiju sporta.

Bibliografija radova:

Kandidatkinja je do sada objavila nekoliko samostalnih radova iz oblasti psihologije sporta, više koautorskih radova i saopštenja na stručno-naučnim skupovima u zemlji i inostranstvu. Najvažniji samostalni radovi su:

1. Ilić, J. (2007): *Poređenje pojma o sebi sportista i nesportista u srednjoj adolescenciji*. Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije „Analitika i dijagnostika fizičke aktivnosti“, str. 332 – 340, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Beograd.
2. Ilić, J. (2007): *Poređenje životnih stilova sportista i nesportista*. Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije „Fizička aktivnost i zdravlje“, str. 51 - 57, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Beograd
3. Ilić, J. (2009): *Odnos pojma o sebi i životnih stilova sportista i nesportista*. Zbornik radova sa međunarodnog naučnog kongresa „Antropološki aspekti sporta, fizičkog vaspitanja i rekreacije“, str.67-72. Fakultet fizičkog vaspitanja i sporta, Banja Luka.

4. Ilić, J. (2009): *Rodne uloge i sport*. Zbornik radova sa međunarodnog kongresa, **vol.1** „Ekologija, zdravlje, rad, sport“, str. 278-282, Udruženje „Zdravlje za sve“, Banja Luka.

Takođe, aktivno je učestvovala na seminarima koji su bili posvećeni temama vezanim za sport i mlade.

- Gost na simpozijumu „Best woman“, u organizaciji Komisije - Žene i sport - OK Srbije, jun 2007.god. Beograd.
- Pozivni predavač na temu „Psihodiagnostika u sportu“, na licencnom seminaru za Tekvondo trenere, februar 2009, Beograd.
- Pozivni predavač na temu „Sport i mediji“, na simpozijumu „Medicina, sport i mladi u susret Univerzijadi“, u organizaciji Doma zdravlja Stari grad, mart 2009, Beograd.
- Pozivni predavač na temu „Žena u rekreaciji iz ugla sportskog psihologa“, u organizaciji Asocijacije „Sport za sve“, mart 2009, Beograd.

Aktivno je sarađivala na projektu „Karakterom protiv nasilja“, u organizaciji Republičkog zavoda za sport i Vaterpolo saveza Srbije, pod pokroviteljstvom Ministarstva omladine i sporta, koji se odvijao tokom 2008. godine. Bila je lektor knjige „Priručnik za roditelje mladih sportista“, (autori: Bačanac, Lj., Petrović, N. & Manojlović, N., 2009), Republički zavod za sport, Beograd.

1. Obrazloženje teme

U teorijskom delu ovog istraživanja kandidatkinja polazi od stanovišta da je sport značajan faktor socijalizacije mladih i da doprinosi oslobađanju mladih od stereotipnog polnog tipiziranja, tj. ponašanja koje se tradicionalno u većini kultura smatra karakterističnim i poželjnim za muški, odnosno ženski pol. Zbog toga se u ovom istraživanju polazi od pretpostavke da udovoljavanje tradicionalnim kulturnim normama i standardima, sa jedne strane, i zahtevima vrhunskog savremenog sporta, sa druge strane, podstiče usvajanje androgine rodne uloge kada su u pitanju sportistkinje. Takođe, pošto se sport u svakodnevnom životu posmatra kao visoko maskulina aktivnost (muškarci se generalno, kvalitativno i kvantitativno više bave sportom), pretpostavlja se da će u većini slučajeva sportisti usvojiti maskulinu rodnu ulogu, odnosno da će prihvatiti stereotipni obrazac polnog tipiziranja. Istovremeno se očekuju i varijacije u pogledu usvojenosti rodne uloge u zavisnosti od preferencije sporta kojim se ispitanici bave.

Ukoliko se sport posmatra kao medijum koji omogućava da se uspostavi sklad između „muških“ i „ženskih“ karakteristika u istoj ličnosti, i uspešno integrišu feminini i maskulini kvaliteti, a time postigne i oslobađanje od rigidnog polnog tipiziranja koje predstavlja limitirajući faktor u pokušaju dostizanja visokog sportskog postignuća, onda nije svejedno kojim sportom se osoba bavi. To je značajno i zbog toga što u opštoj populaciji takođe postoji ubeđenje da su određeni sportovi „bolje prilagođeni“ i da su „adekvatniji“ za određeni pol. Zbog toga kandidatkinja smatra da je, na primer, mnogo teže biti žena u auto i moto sportovima, ali i muškarac u umetničkom klizanju. Kandidatkinja opravdano ističe da se od sportista bez obzira na pol i vrstu sporta danas mnogo očekuje, tako da sami moraju uvek i iznova dokazivati da su podjednako uspešni. Ali ako su pripadnici drugog pola u sportu koji nije adekvatan polnom stereotipu, kandidatkinja smatra da oni moraju dodatno da se bore protiv ukorenjenih predrasuda, stereotipa, otvorenih ili prikrivenih sabotaza i stalnog osporavanja vrednosti njihovog rezultata, pa čak i da se bore sa pritiskom javnosti i medija.

Pored teorijskog razmatranja koncepta androgenosti, kao ključnog pojma u ovom istraživanju, i analize uobičajenih shvatanja o polnoj adekvatnosti sportova, konačni cilj je da se istraže mogućnosti, pravilnosti, uslovi i kriterijumi na osnovu kojih bi se mogla uspostaviti **klasifikacija sportova prema polnoj adekvatnosti**, a u skladu s tim, dati postavke za odgovarajuću teoriju koja bi se mogla dovesti u vezu sa konceptom androgenosti. Pored toga, praktični cilj se sastoji u tome da se vidi kako se dobijeni rezultati mogu implementirati u praksi i kako se sport može učiniti masovnijim i privlačnijim za žene. Zbog toga se ovim istraživanjem ispituju i motivi za bavljenje sportom, u kakvom su odnosu mišljenja o polnoj adekvatnosti sportova i usvojenih rodni uloga, kakva je struktura sportskih motiva, šta je to što pokreće i zadržava sportiste, a prvenstveno sportistkinje, da istraju u svojoj sportskoj aktivnosti uprkos brojnim teškoćama.

2. Pojam androgenosti i rodnog identiteta

Kandidatkinja polazi od shvatanja da je odnos muško - žensko jedan od najčešće razmatranih problema u ljudskoj istoriji, koji se kreće od svakodnevnih razgovora među laicima do ozbiljnih rasprava među stručnjacima raznih profila. Ne postoji osoba na svetu, bez obzira na pol, socijalni status, a donekle i uzrast, koja nema neku svoju ideju, predstavu ili teoriju o tome šta je „muško“ a šta „žensko“ u svakoj oblasti života, uključujući i sport. Svako odstupanje u odnosu na kulturno kalibriran standard o tome šta je dozvoljeno (a šta nepoželjno ili čak zabranjeno) pripadnicima određenog pola, povlači sa sobom određene socijalne konsekvence.

Interesovanje za osobe koje se ne uklapaju u propisane standarde predviđene za ponašanje svakog pola, kandidatkinja nalazi još u staroj Grčkoj, gde se raspravlja o dualnosti ljudske prirode. Od te početne ideje, pojam androgenosti je doživio različite modifikacije. Korišćen je kao sinonim sa pojmom „hermafrodit“, koji je dobio ime po mitskom sinu Afrodite i Hermesa, a koji je u fizičkom smislu imao odlike oba pola, tj. bio je pola muško a pola žensko. Pošto je paralelno korištenje pojmova „hermafrodit“ i „androgen“ vremenom dobilo nove dimenzije i nejasnoće koje su kulminirale tokom XX veka, kandidatkinja za svrhe ovog istraživanja pravi pojamovnu razliku između ta dva „sinonima“. „Hermafrodit“ će se prvenstveno koristiti za označavanje osoba koje imaju razvijene fizičke i polne karakteristike oba pola istovremeno, te je stoga teško bez detaljnih analiza odrediti kom polu tačno pripadaju. Termin „androgen“ će se koristiti u više psihološkom i socijalnom kontekstu, koji više odgovara današnjem shvatanju roda, odnosno „gender“ – gdje je *differentia specifica* zapravo prisutnost psiholoških osobina, prvenstveno određenih crta ličnosti. Androgenost predstavlja podjednako visoku razvijenost odlika koje se u kulturi kvalifikuju kao tipično „muške“ ili „ženske“.

U takvom svom opredeljenju za pojamovno razlikovanje, kandidatkinja se poziva na razmišljanja koja je u svom radu na ovu temu iznela Kandido – Jakšić (1985), koja zaključuje da „ako ličnost skladno i uspješno integriše i maskuline i feminine kvalitete (androgenost) ona postaje psihički stabilnija i socijalnija. Moguće je da od klasične antiteze muško - žensko, razvojni put vodi do sinteze i da ta sinteza (androgenost) ima pozitivan efekat na psihološko zdravlje i socijalnu prihvatljivost“. (Kandido – Jakšić , 1985, str.68). Takođe, za teorijsku osnovu u definisanju i tumačenju koncepta androgenosti kandidatkinja uzima razmišljanja našeg istaknutog psihijatra i psihologa Vladete Jerotića (1980) koji univerzalističku ideju jedinstva nalazi u mitu o postojanju jednog hermafroditkog bića još pre hrišćanstva (prae-Adam, Adam Kadmon) koji nije bio ni muškarac ni žena, ali i u liku hrišćanskog bogočoveka, koji simbolizuje dva komplementarna ili savršeno sjedinjena aspekta bića.

Takođe kandidatkinja navodi da su ideje o psihološkoj dvopolnosti razmatrali i mnogi psiholozi, počevši od Frojda i Junga, preko Karen Hornaj (1973), do savremenih psihologa

(Kolberg, 1966; Mišel, 1970, Hudek 1985, Vera Smiljanić 1984). U psihologiji se dugo održavalo ubeđenje da postoje samo dva moguća procesa, a samim tim i ishoda, polnog tipiziranja: stereotipno polno tipiziranje (maskulini muškarac – feminina žena) i suprotno polno tipiziranje (feminini muškarac – maskulina žena). Pri tom se insistiralo na polnoj dihotomiji, a svaki vid odstupanja od stereotipnog polnog koncepta smatralo se nepoželjnim, neprihvatljivim ili, čak devijantnim, a suprotno polno tipiziranje je dovođeno u vezu sa mentalnom bolešću, odnosno, stereotipno polno tipiziranje se uzimalo kao kriterijum mentalnog zdravlja.

Kandidatkinja se u teorijskom delu posebno oslanja na razmatranja androgynosti koja je u psihologiji dala Sandra Bem, 1970-ih godina. Njeno interesovanje je bilo u velikoj meri podstaknuto socijalnim trenutkom i brojnim pokretima za ženska prava. Ona je svoje shvatanje polnih uloga zasnovala na tzv. teoriji polne šeme. Polna šema je kognitivna struktura koja organizuje i vodi percepciju osobe, a koja se formira u ranom detinjstvu i uslovljena je kulturnim razlikama. Ona funkcioniše kao anticipatorna struktura, kao spremnost da se informacije koje pristižu obrađuju sa stanovišta polne šeme (Vuletić, 1985).

Koncept androgynosti koji kandidatkinja preuzima od Sandre Bem predviđa da pored dva već pomenuta ishoda polnog tipiziranja (stereotipno i suprotno), može postojati i treće, a to je androgynost – istovremeno naglašena i maskulnost i femininost, što osobu čini psihološki stabilnijom i socijalabilnijom, jer je uspela da integriše spostvene pozitivne i feminine i maskuline attribute. Androgine osobe, prema mišljenju Sandre Bem, poseduju visoku sposobnost adaptacije na razne životne situacije, mentalno su stabilnije i zdravije od osoba koje su asimilovale stereotipnu rodnu ulogu koju im je nametnula sredina. Rigidna socijalizacija samo za jednu polnu ulogu dovodi do toga da polno tipizirane osobe izbegavaju ponašanje koje je karakteristično za ulogu suprotnog pola, te su u situacijama koje zahtevaju ponašanje suprotno strogim standardima sopstvene polne uloge krajnje nefleksibilne i neefikasne.

Rodni identitet je drugi važan pojam koji će kandidatkinja da razmatra u teorijskom okviru rada. Ona smatra da identifikovanje sa rodom prethodi prihvatanju socijalne uloge pola. Proces identifikacije se najprije zasniva na imenu deteta. Dete se oslovljava imenom i odrasli mu se obraćaju u muškom ili ženskom rodu, odnosno tretiraju ga kao dečaka ili devojčicu. Razvijajući pojam o sebi dete uočava razlike između muškaraca i žena. Shvata da je slično roditelju istog pola, ali i drugim odraslima i deci istog pola. Učeći da govori, dete upotrebljava gramatički rod u zamenicama, glagolima i pridevima u odgovarajućem rodu, te ukoliko pogreši biva ispravljeno od strane odraslih. Kada nauči i usvoji naziv svog roda i kada ga generalizuje na druge i kada shvati da je rod stalna kategorija, dete je razvilo identitet roda – znanje da je ono u fizičkom smislu muško ili žensko. Ovo objašnjenje je zasnovano na Kolbergovoj kognitivnoj teoriji koje objašnjava samo kognitivnu, ali ne i emocionalnu komponentu identifikacije. A rodna identifikacija se, pored znanja, odnosi i na osećanja koja to znanje povlači sa sobom. „Biti rođen kao dečak ne znači da će individua automatski postati maskulina u smislu sticanja maskulinog ponašanja, afektivnog reagovanja, karakteristika ličnosti i kognitivnih reakcija“ (Masen, 1969), dok Sirs (1965) kaže da „između propisane uloge i usvajanja uloge ne postoji automatska veza“. Postoji kompleksan proces koji čini vezu između onog što društvo propisuje, pa i nameće, preko uticaja porodice, škole i drugih institucija i detetovog igranja uloga. Ovaj proces, kojim se kod individue razvijaju svojstva - ponašanje, karakteristike, emocionalne reakcije, stavovi i uverenja koja se smatraju odgovarajućim za pol u jednoj kulturi, naziva se polno tipiziranje (Masen, 1969). Pošto u svakoj kulturi postoje specifični zahtevi i očekivanja za ponašanje žena i muškaraca i pošto se ta očekivanja u jednoj istoj kulturi vremenom menjaju, polno tipiziranje suštinski se može posmatrati kao proces. Kandidatkinja želi da proveriti kako se taj proces odvija i kako se

formira rodni identitet u našoj kulturi kada su u pitanju sportisti i njihovo opredeljenje za bavljenje određenom vrstom sporta.

Kandidatkinja ističe povezanost dimenzija androginosti, rodne uloge i bavljenja sportom, navodeći veći broj istraživanja (Zil, 1985; Patricia i Samson, 1981; Nil i Tutko, 1976; Balas, 1975) koja pokazuju razlike u sportskim preferencijama između dečaka i devojčica, kao i osobine ličnosti koje ih odlikuju. Naši autori Bačanac i Lazarević (2002) su u svom istraživanju takođe našli da bavljenje sportom podstiče prihvatanje androgine rodne uloge. „Androginost ženu sportistu čini snažnom, sposobnom da rukovodi, nezavisnom, hrabrom, prekaljenom, spremnom na rizik i kompeticiju, ali istovremeno i izrazito ženstvenom, privlačnom, toplom, čednom, pedantnom i prijatnom” – to su bile osobine za koje se u istraživanju pokazalo da se statistički značajno razlikuju na uzorku sportistkinja i ne-sportistkinja.

Za **merenje androginog ponašanja** u literaturi se navode različiti testovi, od kojih se kandidatkinja opredeljuje za test nastao na osnovu teorije Sandre Bem - BSRI, koji će biti korišten u ovom istraživanju i PAQ (Personal Attribution Questionary) Spensera i saradnika iz 1978. Upitnik Bem sex role inventory – BSRI je konstruisan 1974. i sadrži četiri skale: maskulnosti, femininosti, poželjnih i nepoželjnih osobina koje se procenjuju na sedmostepenoj skali Likertovog tipa. Nakon sabiranja skorova po skalama, na osnovu medijane ispitanik se svrstava u neku od sledećih kategorija:

6. maskuline osobe – imaju skor iznad medijane na skali maskulnosti a ispod medijane na skali femininosti
7. feminine osobe – imaju skor iznad medijane na skali femininosti a ispod medijane na skali maskulnosti
8. androgine osobe – imaju skorove iznad medijane na obe skale
9. neizdiferencirane osobe - imaju skorove ispod medijane na obe skale

Imajući u vidu činjenicu da na našem prostoru ne postoji valjan test androginosti, smatramo da su razlozi zbog kojih se kandidatkinja opredeljuje za ovaj test opravdani:

- Na našoj populaciji i kod naših sportista nikada nije korišten izvorni BSRI,
- BSRI je jedan od najčešće prevedenih i korištenih psiholoških instrumenata na svijetu u oblasti psihologije sporta, gde se redovno koristi za istraživanja u kojima se porede sportisti i ne-sportisti, odnosno sportisti i sportistkinje,
- Revidirana i skraćena verzija (Bačanac Lj., Lazarević Lj) koja se kod nas povremeno koristi onemogućava adekvatno poređenje rezultata dobijenih u inostranim istraživanjima.

Zbog toga je kandidatkinja odlučila da u svom istraživanju primeni oba instrumenta – originalni BSRI i Beogradsku reviziju (B-BSRI) kako bi proverila kakav je odnos između ta dva instrumenta u datom društvenom kontekstu i na uzorku naših sportista. Cilj je da se tako dođe do formiranja posebne Beogradske revizije BSRI namenjene populaciji sportista koju bi činile osobine koje prema odgovarajućim statističkim analizama zadovolje kriterijume.

3. Model klasifikacije sportova prema polnoj adekvatnosti

Poznato je da je sport heterogena aktivnost i da ne postoji univerzalna podela sportova. Najčešće se koristi klasifikacija na individualne i ekipne sportove, zatim se navode olimpijski, borilački ili sportovi s loptom, pa čak i podela sportova u medicinske svrhe (npr. prema potrošnji kiseonika) ili prema verovatnoći nastanka povrede u toku sportske aktivnosti. Međutim, koliko nam je poznato niko do sada nije pravio klasifikaciju sportova u odnosu na neki psihološki kriterijum, ili u kontekstu pola i usvojenosti rodni uloga, ili toga kako se

određeni sport subjektivno doživljava od strane sportista, kao prikladniji za žene ili za muškarce, ili podjednako prikladan za oba pola. Postoje neka „opšteprihvaćena“, zdravorazumska, nepisana mišljenja prema kojima se sportovi razvrstavaju na „muške“ (npr. fudbal) i „ženske“ (npr. umjetničko klizanje). Zbog toga će kandidatkinja u ovom istraživanju pokušati da utvrdi da li zaista postoje takvi sportovi koje sami sportisti, kao neposredni i najvažniji učesnici u sportu, ocenjuju kao pogodnije za jedan ili za drugi pol. U skladu sa tim ona predlaže preliminarnu klasifikaciju sportova prema polnoj adekvatnosti na *muške, ženske i neutralne*, kao polazni model klasifikacije koji će empirijskim putem proveriti, da li je tačan i u kojoj meri za svaki sport pojedinačno, kako bi prema dobijenim rezultatima mogla formirati novi okvir za klasifikaciji sportova prema polnoj adekvatnosti. Osnovna pretpostavka od koje kandidatkinja polazi u ovom delu svog istraživanja jeste da će sportisti (ukoliko su drugi uslovi izjednačeni) izabrati onaj sport koji je u skladu sa njihovom usvojenom rodnom i polnom ulogom. Naravno, da kandidatkinja ne zaboravlja ni uticaj drugih motiva i činilaca za bavljenje sportom (roditelji, vršnjaci, nastavnici, idoli), ali posebno želi da utvrdi razliku u tom pogledu između sportista i sportistkinja.

4. Metodologija istraživanja

Kao što se već na osnovu prethodno iznetog teorijskog obrazloženja može zaključiti, **problem** ovog istraživanja se odnosi na empirijsku evaluaciju koncepta androgenosti i utvrđivanje implikacija ovog koncepta na populaciju naših sportista, uključujući i mogućnost njegove praktične primene u svrhu klasifikovanja pojedinih sportskih aktivnosti. Takođe se želi ustanoviti da li su i na koji način povezani pol, koncept androgenosti, odnosno usvojenost određene rodne uloge i motivi za bavljenje sportom.

Teorijski **ciljevi** ovog istraživanja se odnose na razjašnjenje koncepta androgenosti i prihvaćenosti rodnih uloga od strane naših sportista i sportistkinja, dok se praktični ciljevi odnose na izradu modela klasifikacije sportova i mogućnost izrade (na osnovu dva postojeća instrumenta) posebnog instrumenta koji bi bio specifično prilagođen za merenje androgenosti u našoj sportskoj populaciji. Takođe, važan cilj predstavlja utvrđivanje motiva za bavljenje sportom i preferencija sportskih aktivnosti u odnosu sa drugim socio-demografskim varijablama.

U skladu sa postavljenim problemom i ciljevima istraživanja formulisane su sledeće **glavne hipoteze**:

- Sportisti oba pola od četiri vrste rodnih uloga u najvećoj meri će usvojiti androginu rodnu ulogu,
- Usvojene rodne uloge će biti značajno povezane sa preferencijom sportske aktivnosti,
- Ispitanici koji usvoje androginu rodnu ulogu će sve sportove u kojima nije propozicijama takmičenja predviđeno da učesnici budu samo jednog pola oceniti kao "neutralne", odnosno podjednako pogodne za bavljenje sportom od strane oba pola,
- Bez obzira na kvalitativne i kvantitativne razlike testova BSRI i Beogradske revizije, postojaće velika podudarnost između izabranih rodni uloga na ova dva instrumenta.

Osim ovih nekoliko opštih hipoteza, kandidatkinja ima nameru da postavi i niz specifičnih hipoteza koje se odnose na pretpostavljenu povezanost androgenosti i rodne uloge sa odgovarajućim socijalno poželjnim i nepoželjnim osobinama, motivima za bavljenje sportom, uzrastom, sportskim iskustvom i drugim socio-demografskim varijablama.

Prema osnovnom nacrtu, ovo istraživanje ima karakter sistematskog neeksperimentalnog i eksplorativnog istraživanja, koje će biti sprovedeno na prigodnom uzorku ispitanika.

Iako su varijable uslovno podeljene na zavisne i nezavisne, većina nezavisnih varijabli će imati i status kontrolnih varijabli, kada se želi utvrditi koje od njih značajnije doprinose razlikama u preferenciji sporske aktivnosti i proceni motivacije za bavljenje sportom.

Nezavisne i/ili kontrolne varijable: pol, uzrast, mesto stalnog boravka, vrsta sporta kojim se ispitanici bave, dužina sportskog iskustva, prethodno bavljenje sportistste drugim sportskim aktivnostima i bavljenje sportom članova uže porodice.

Zavisne varijable:

- Usvojenost rodne uloge na instrumentu BSRI (androgen, maskulin, feminin, neizdiferenciran)
- Usvojenost rodne uloge na instrumentu Beogradska revizija BSRI (androgen, maskulin, feminin, neizdiferenciran)
- Subjektivna procena androginoz karaktera sporta (72 različite sportske aktivnosti)
- Motivi za bavljenje sportom – ispitanicima je ponuđeno 10 razloga za bavljenje sportom koje treba da rangiraju po važnosti.
- Rezultat na skali poželjnih osobina na Beogradskoj reviziji BSRI – dobijen na osnovu procene 8 društveno visoko vrednovanih osobina
- Rezultat na skali nepoželjnih osobina na Beogradskoj reviziji BSRI – dobijen na osnovu procene 8 društveno negativno vrednovanih osobina

Uzorak ispitanika u ovom istraživanju će biti prigodnog karaktera i sačinjavaće ga sportisti različitih uzrasnih i takmičarskih kategorija koji se bave raznim vidovima sportske aktivnosti. Bilo bi dobro da je kandidatkinja mogla imati reprezentativan uzorak sportista za našu populaciju, ali su na izbor uzorka, pored dostupnosti, uticala i određena metodološka ograničenja. U svakom slučaju, početna projekcija da istraživanjem bude obuhvaćeno oko 500 ispitanika zadovoljava metodološko-statističke zahteve.

Psihološki instrumenti – testovi i upitnici koji će biti korišćeni u ovom istraživanju:

- Beogradska revizija BSRI, koja je ranije već korišćena na populaciji studenata,
- Originalni instrument BSRI (Sandre Bem) koji, prema navodima kandidatkinje, u ovom obliku nije korišten na našoj populaciji, a posebno ne na populaciji sportista.
- Treći instrument je kandidatkinja konstruisala na osnovu iskustva u radu sa sportistima za potrebe ovog istraživanja i odnosi se na Klasifikaciju sportova prema polnoj preferenciji,
- Četvrti instrument je upitnik koji pored sociodemografskih varijabli i opštih podataka obuhvata i listu motiva za bavljenje sportom.

Predložene tehnike statističke obrade podataka (deskriptivna statistika, faktorska analiza, t-test, χ^2 test, analiza varijanse, korelacione metode) su adekvatne nacrtu istraživanja i prirodi merenih varijabli.

5. Zaključak

Nacrt istraživanja i predložena struktura rada koji kandidatkinja planira za izradu svoje doktorske disertacije sadrži sve potrebne elemente da se na validnoj teorijsko-metodološkoj i

empirijskoj osnovi mogu pružiti pouzdani odgovori na osnovna pitanja i hipoteze postavljene u nacrtu istraživanja. Cilj je da se detaljno analizira koncept androgynosti u sportu i da se omogući uvid u taj dosad neispitani aspekt ličnosti sportista na našoj populaciji. Pored toga, osnovni naučni doprinos ove disertacije ogleda se i u tome što će nalazi omogućiti da se pokuša uspostaviti jedna nova klasifikacije sportova, zasnovana na oceni o njihovoj polnoj adekvatnosti. To bi svakako doprinelo unapređenju naučnih saznanja iz oblasti psihologije sporta koja se danas intenzivno razvija, a posebno bi omogućilo uvid u trenutno stanje u našem sportu u pogledu ispitivanih oblasti, ali poslužilo bi i kao smernica u daljem planiranju i sprovođenju strategija u srpskom sportu, u smislu poboljšanja uslova i omasovljavanja različitih sportskih grana.

Imajući u vidu prethodno izneta obrazloženja, predloženu strukturu rada i nacrt teze koji je kandidatkinja uspešno odbranila, predlažemo Nastavno-naučnom veću Filozofskog fakulteta u Beogradu da temu doktorske disertacije, koju je prijavila kandidatkinja Jelena Ilić, pod naslovom: **Androgynost i sport – Ispitivanje odnosa rodne uloge i preferencije sportske aktivnosti**, prihvati i prosledi na dalju proceduru, kako bi planirano istraživanje moglo biti realizovano.

U Beogradu, 2.032010

Komisija za ocenu teme:

Doc. dr Milanko Čabarkapa, mentor

Doc. dr Mirosava Đ.Bojanović, član

Doc.dr Žarko Korać, član

Prof. Dr Ivan Kovačević, član
